

УДК 378.07:005.52

Олег Є. Кузьмін, Ольга Г. Мельник, Михайло Я. Яструбський
Національний університет «Львівська політехніка»
УЗАГАЛЬНЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ АНАЛІЗУВАННЯ І
ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВНЗ

У статті проведений огляд систем аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ. Авторами запропонована трирівнева модель, в якій включені наявні підходи до оцінювання діяльності ВНЗ. В результаті проведеного дослідження запропоновані напрямки вдосконалення аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ України, що сприятиме мотивації освітніх установ до покращення якісних показників своєї діяльності.

Ключові слова: аналізування, оцінювання, ВНЗ, рейтинг, якість освітніх послуг, оціночні критерії.

Олег Е. Кузьмин, Ольга Г. Мельник, Михаил Я. Яструбский
Национальный университет «Львовская политехника»
ОБОБЩЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЙ АНАЛИЗА И
ОЦЕНКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВУЗОВ

В статье проведен обзор систем анализа и оценки деятельности вузов. Авторами предложена трехуровневая модель, в которую включены имеющиеся подходы к оценке деятельности вузов. В результате проведенного исследования предложены направления совершенствования анализа и оценки деятельности вузов Украины, что будет способствовать мотивации образовательных учреждений к улучшению качественных показателей своей деятельности.

Ключевые слова: анализ, оценка, вуз, рейтинг, качество образовательных услуг, оценочные критерии.

Oleh Ye. Kuzmin, Olga G. Melnyk, Mykhailo Ya. Yastrubskyy
Lviv Polytechnic National University
GENERALIZATION OF THE PROVISIONS OF THE ANALYSIS
AND EVALUATION OF THE ACTIVITIES
OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In the article the review of systems of the analysis and an estimation of activity of high schools is carried out. The authors proposed a three-level model, which includes available approaches to assessing the activities of universities. As a result of the conducted research, the directions of improving the analysis and evaluation of the activity of Ukrainian universities have been suggested, which will help motivate educational institutions to improve the quality indicators of their activities.

Keywords: analysis, evaluation, university, rating, quality of educational services, evaluation criteria.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Наявна в Україні система аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ користує з доробку минулих десятиріч і зазвичай зводиться до державного ліцензування й акредитації. Такий підхід не задовольняє вимогам сьогодення, а отже потребує кардинального доопрацювання й вдосконалення. Про це неодноразово наголошують відомі українські вчені, громадські і політичні діячі. Широкомасштабні глобалізаційні процеси охоплюють сферу вищої школи і спонукають до перетворень, які перш за все стосуються якості освітніх послуг. Зростаюча мобільність й інтернаціоналізація вищої школи породжує запит до оцінювання на стандартизованих засадах з метою зіставності одержаних результатів. Так появились різні міжнародні й національні рейтингові компанії, діяльність яких спрямована на об'єктивне оцінювання діяльності ВНЗ на загальносвітовому та національному рівнях. Виникає потреба систематизації й узагальнення досвіду оцінювання діяльності ВНЗ, проваджуваного на різних рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ присвячено ціла низка праць вітчизняних і зарубіжних вчених. В Україні результатом дискусій стало затвердження на законодавчому рівні Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, в якому визначено порядок функціонування національної системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів незалежно від їх форми власності та підпорядкування [1]. Йому передував наказ Міністерства освіти і науки України, в якому наведена Методика рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації [2]. Однак питання залишається актуальним і потребує подальшого вивчення з огляду на динаміку змін і все нові завдання, які постають перед вищою школою України.

Мета дослідження полягає у вивченні досвіду аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ, його взаємозв'язку з результативністю діяльності освітніх установ і безпосереднього впливу на неї, а також розроблення рекомендацій з вдосконалення наявної оціночної системи.

Виклад основного матеріалу. Період кардинальних перетворень в системі вищої школи України знаменний пошуком нових форм і методів аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ. Такий пошук вмотивований зовнішніми і внутрішніми чинниками, тому перебуває у постійній динаміці. Ті критерії і підходи, які застосовувались у минулому, набули якісно нового обґрунтування, або ж видозмінені відповідно до вимог сьогодення. Крім того, з'явилися нові підходи, зорієнтовані на розвиток вищої школи, виходячи з позицій глобалізаційних процесів. Варто зазначити, що системи оцінювання ефективності науково-освітньої діяльності ВНЗ формуються в умовах зростаючої конкуренції університетів як на національному, так і міжнародному рівнях. У зв'язку з цим має місце тенденція зростання вимог до якості й

ефективності науково-освітньої діяльності, забезпечення відповідності потребам суспільства.

Національні системи оцінювання науково-освітньої діяльності перебувають у стані пошуку більш досконалих підходів, методів та індикаторів. Так, у Великобританії періодично проводиться оцінювання досліджень методом експертних оцінок Радою з фінансування вищих навчальних закладів. При цьому розподіл державних коштів у сфері вищої освіти здійснюється саме за результатами такого оцінювання.

У Норвегії під патронатом Норвезької асоціації ВНЗ щорічно проводиться оцінювання якості навчального процесу і результатів наукових досліджень освітніх установ. Аналізу підлягають показники кількості публікацій, кількості присуджених наукових ступенів та ін.

В Італії проведення оцінки якості наукових досліджень на національному рівні контролює і координує Міністерство університетів, наукових і технологічних досліджень. Національний комітет з оцінки системи наукових досліджень університетів, який входить до складу міністерства, здійснює безпосередньо контроль за оцінюванням досліджень, проведених університетами. При цьому в кожному університеті функціонує внутрішній комітет з оцінки, основним завданням якого є збір інформації про реалізовані в освітньому закладі дослідження і передача їх у міністерство.

В Японії оцінювання наукової й освітньої діяльності ВНЗ проводить Бюро з питань політики в сфері науки й технологій, що діє при Міністерстві освіти, культури, спорту, науки й технологій. Оцінювання проводиться за кожним напрямом програми досліджень в розрізі окремих факультетів та інститутів в цілому[3].

Китай, разом з його прагненням до масовості вищої освіти, звернув особливу увагу на забезпечення її якості. У 2004 р. при Міністерстві освіти був створений Центр оцінки вищої освіти з метою організації здійснення оцінювання на засадах стандартизації, науковості, систематичності і професійної спрямованості[4].

Попри розмаїття методологій формування та різний склад комплексу показників оцінювання діяльності ВНЗ, які різняться залежно від цілей проваджуваних досліджень, можна визначити загальні критерії і показники оцінювання діяльності, до яких належать дані про результати досліджень студентів та викладачів; бібліометричні дані; дохід із зовнішніх джерел, отриманий на проведення досліджень, а саме кількість грантів і контрактів; результати процесу взаємного оцінювання колег (peer review) тощо.

Звернемось до вітчизняного досвіду в означеній проблематиці. Якщо виходити з теперішніх підходів до оцінювання діяльності ВНЗ України, то можна виділити наступні три рівні, наведені на рис. 1.

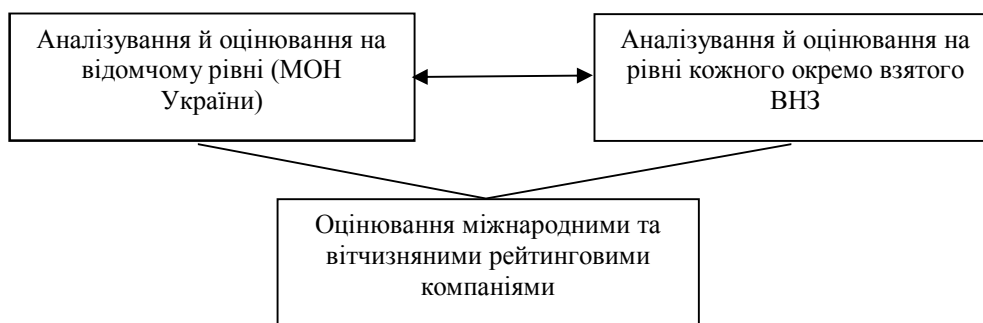


Рис. 1. Аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ

Зупинимось на кожному з наведених рівнів. Оцінювання діяльності ВНЗ міжнародними та вітчизняними рейтинговими компаніями здійснюється за набором визначених критеріїв. При цьому методологія формування і комплекс показників оцінювання діяльності ВНЗ різняться в залежності від цілей проваджуваних досліджень. Так, Scopus передбачає оцінювання за такими показниками, як кількість публікацій у Scopus, кількість цитувань у Scopus та індексом Гірша (h-індекс). У квітні 2017 р. видавничою службою «УРАН» на замовлення Osvita.ua був проведений наукометричний моніторинг суб'єктів науково-видавничої діяльності України за показниками бази даних SciVerse Scopus. На підставі проведеного дослідження встановлено, що до бази даних Scopus включено 136 вищих навчальних закладів України і складено їх рейтинг. Згідно з даними складеного рейтингу найвищий індекс Гірша серед українських університетів має Київський національний університет ім. Т. Шевченка — 79. Національний університет «Львівська політехніка» з 33 пунктами за індексом Гірша займає у рейтингу десяте місце[5].

Рейтинг «Топ-200 Україна», який на сьогодні залишається єдиним акредитованим Міжнародною Експертною Групою з ранжування (IREG) IREG академічним рейтингом в Україні, базується на використанні даних прямих вимірів та експертних думок і бере за основу такі критерії, як оцінка якості науково-педагогічного потенціалу, оцінка якості навчання, оцінка міжнародного визнання, оцінка інтегрального показника діяльності ВНЗ. Методика «Топ-200 Україна» створена відповідно до Берлінських принципів ранжування університетів [6]. У 2016 р. рейтингову таблицю «Топ-200 Україна» очолив Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», завдячуючи високому значенню показника за критерієм «Інноваційна діяльність університетів». За аналізований період в інноваційній екосистемі КПП «Sikorsky Challenge» від приватних венчурних фондів та високотехнологічних компаній було залучено інвестицій на загальну суму 573 млн грн [7].

Times Higher Education (або QS World University Rankings) складається на основі даних і методики з шести критеріїв: репутація серед роботодавців, академічна репутація, співвідношення викладацького складу до числа

студентів, індекс цитування, частка іноземних студентів, частка іноземних викладачів [8].

Найбільша вагомість належить критерію академічної репутації, якому відведено 40% в сумарній оцінці [9]. Починаючи з 2007 р. QS World University Rankings при складанні рейтингів провідних університетів світу вираховує індекс цитування, якому відведено 20% сумарної оціни, на основі бібліометричної бази даних Scopus від Elsevier.

Шанхайський рейтинг, або Academic Ranking of World Universities (ARWU), характеризується системним підходом до оцінки університетів і на думку багатьох експертів в сфері освіти визнаний одним з найбільш об'єктивних у світі. В основі рейтингу лежать шість індикаторів, що відображають професійні та наукові успіхи співробітників, а також студентів і випускників університету: індекс нагород випускників; індекс нагород викладачів; індекс цитування; публікації, природничі науки; публікації, соціальні науки; індекс на 1 співробітника [10]. Рейтинг сфокусований на науковій та академічній діяльності ВНЗ з метою зниження впливу особливостей національних систем освіти на підсумкову оцінку.

Перелік основних рейтингів та їх основні критерії наведені у табл. 1.

Аналізування й оцінювання на відомчому рівні (МОН України) для ВНЗ має пріоритетне значення. Адже відповідно до результатів такого оцінювання держава надає кращим університетам відповідну підтримку і високий статус. Так, присвоєння університету статусу Національного дає цілу низку переваг, найбільш значущою з яких вважають норму про продовження загального терміну дії сертифіката про акредитацію до 10 років. Такий статус свідчить про високий вотум довіри держави до вищого навчального закладу перш за все у питаннях якості освіти. В національному університеті вибори ректора проходять через сім років, а не через п'ять. Університет з означеним статусом набуває право через атестаційні рішення вченої ради встановлювати і присвоювати вчені звання доцента чи професора та визначати й встановлювати власні форми матеріального та морального заохочення.

Водночас Національному ВНЗ за рішенням Кабінету Міністрів України надаються повноваження, у яких раніше він був обмежений. Це стосується, як правило, майнових питань, а саме: права укладення державних контрактів з виконавцями державного замовлення для потреб ВНЗ; права прийняття рішень про створення, реорганізацію, ліквідацію підприємств, установ, організацій, структурних підрозділів освітнього закладу; права передачі у державну власність об'єктів комунальної власності і віднесення їх до майна ВНЗ; права виступати орендодавцем нерухомого майна, що належить ВНЗ тощо [11].

Набуття зазначених повноважень розширює можливості освітньої установи, тому ВНЗ прикладають зусилля для здобуття статусу національного, хоча на даний час законодавчо визначених норм і вимог до освітньої установи, яка претендує на його одержання, не затверджено. У 2015 р. на офіційному

сайті Міністерства освіти для громадського обговорення був розміщений проект постанови Кабінету Міністрів України(КМУ) «Про затвердження Порядку надання вищому навчальному закладу статусу національного, підтвердження та позбавлення цього статусу». У ньому передбачений поділ критеріїв для надання та підтвердження статусу національного ВНЗ на обов'язкові, порівняльні та преміальні.

Таблиця 1

Рейтинги вищих навчальних закладів

Назва рейтингу	Критерії рейтингу
Times Higher Education(QS World University Rankings)	Академічна репутація (40%). Репутація серед роботодавців (10%). Співвідношення викладацького складу до числа студентів (20%). Індекс цитованості (20%). Частка іноземних студентів (5%). Частка іноземних викладачів (5%).
Топ-200 Україна	Індекси якості науково-педагогічного потенціалу Індекс якості навчання Індекс міжнародного визнання
Шанхайський рейтинг	Якість освіти, що визначається кількістю випускників університету, які стали лауреатами Нобелівської премії, або здобули особливі нагороди у своїй галузі (10%). Рівень викладачів, що розраховується у двох підкатегоріях: лауреатів Нобелівської премії, здобувачів особливих нагород у своїй галузі (20%). Частота цитувань викладачів у 21 предметній категорії за версією ISI Highly Cited (20%). Результативність наукових досліджень, що визначається з огляду на кількість публікацій у провідних академічних журналах світу(40%). «Академічна щільність» університету, що визначається як частка від ділення результатів, набутих за першими трьома критеріями, на кількість постійних викладачів університету(10%).
Scopus	Кількість публікацій у Scopus, Кількість цитувань у Scopus, Індекс Гірша (h-індекс)
Компас	Оцінка роботодавців. Визначення роботодавцями українських ВНЗ, які дають найкращу підготовку в їхній компанії (31%) Оцінка експертів. Кадрові уподобання провідних українських компаній (29%) Оцінка випускників. Задоволеність випускників отриманою ними освітою і можливістю застосування її у трудовій діяльності (10%) Співпраця між ВНЗ і компаніями-роботодавцями. Кількість компаній-роботодавців і експертів, що співпрацюють з ВНЗ (30%).

Джерело: побудовано на основі джерел [5–8, 10].

Обов'язкові критерії включають позитивну оцінку системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти, наявність у ВНЗ єдиного інформаційного середовища, відсутність порушень ліцензійних умов. До порівняльних критеріїв віднесені показники кількості здобувачів вищої освіти

денної форми навчання на одного науково-педагогічного працівника, результати знань студентів, сума індексів Гірша науково-педагогічних та педагогічних працівників, кількість студентів, які навчалися або стажувалися за кордоном тощо. Преміальні критерії враховують місце ВНЗ у міжнародних і вітчизняних незалежних рейтингах, а також наявність іноземних та міжнародних акредитацій [12].

Ще одну категорію привілейованих університетів України складають ВНЗ зі статусом дослідницького. Постановою КМУ затверджене Положення про дослідницький університет [13]. У документі чітко визначено 28 критеріїв діяльності університету, за якими надається та підтверджується статус дослідницького. На перше місце винесено отримання за останні десять років не менш як двох премій міжнародного та національного рівня (за списком МОН). Відтак ставляться вимоги до кількості захистів за останні п'ять років кандидатських (не менше 300) і докторських (не менше 50) дисертацій, а також видання наукових монографій та підручників (не менш як 200). Вимоги стосуються також обсягу книжкового фонду наукової бібліотеки (не менше 1 млн. примірників), опублікування у фахових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних (Web of Science, SCOPUS) в середньому протягом року не менш як 150 статей тощо.

У Положенні визначені права дослідницького університету у галузі освіти і науки; окреслені основні завдання у навчальній, науковій, інноваційній та міжнародній діяльності. Документом передбачено порядок фінансування наукових досліджень і розробок у розмірі не менше 25% бюджетних коштів, що виділяються утримання університету.

Перелічені чинники є хорошою мотивацією для набуття описаних статусів, спонукають ВНЗ до задоволення вимог визначених критеріїв оцінки, а отже ставляться в фокус уваги при організуванні діяльності освітніх установ.

Третій рівень аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ передбачає проведення аналітичних робіт всередині кожної окремо взятої освітньої установи. З цією метою в університетах розробляються Положення, Концепції освітньої діяльності, Програми розвитку, інші документи, які носять внутрішній характер. Закріплені у них норми є обов'язковими до виконання працівниками конкретного університету, в рамках якого діє прийнятий документ. В цьому відношенні заслуговує уваги досвід Національного університету «Львівська політехніка», який водночас має статус самоврядного (автономного) дослідницького вищого навчального закладу. В Університеті розроблене «Тимчасове положення про рейтингування випускових кафедр» [14], метою якого є мотивування зростання результативності їх діяльності. Визначення рейтингу кафедр дозволяє виявити сильні та слабкі й сторони кожної кафедри та порівняти результативність їх діяльності. Методика рейтингування ґрунтується на визначенні інтегрального індексу діяльності кафедр. Оцінювання проводиться за тематичними напрямками з врахуванням їх

вагомості. Коефіцієнти вагомості тематичних напрямів визначені відповідно до цілей і завдань діяльності Університету на основі експертного оцінювання і можуть переглядатись у випадку зміни цільової пріоритетності.

На рівні кафедр також проводиться рейтингування працівників, методика якого визначена у «Положенні про оцінювання роботи науково-педагогічних працівників кафедри та визначення їхніх рейтингів». Документ розроблений з метою забезпечення прозорості та об'єктивності оцінювання роботи, підвищення ефективності та результативності професійної роботи викладачів, стимулювання їх до змагальності і здорової конкуренції. Методика рейтингування передбачає оцінювання навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи кожного викладача. Кафедральний рейтинг роботи викладачів формується на підставі визначених показників результативності.

Проведений аналіз досвіду аналізування та оцінювання діяльності ВНЗ свідчить про наявність суттєвого доробку українських вишів в означеній області. І все таки на фоні загальної системи вищої школи у вселенському масштабі національна освітянська система суттєво відстає за показниками результативності. Попри той факт, що українські фахівці доволі добре адаптуються у своєму фаховому спрямуванні за кодоном, наші спеціалісти присутні у близькому і далекому зарубіжжі на всіх континентах, в різних галузях і на різних рівнях ієрархії, говорити про суттєві зрушення у системі вищої школи поки що не приходиться. На це є ціла низка об'єктивних причин, аналіз яких виходить за рамки нашого дослідження, однак водночас мають місце суб'єктивні причини, які необхідно долати, орієнтуючись не на минуле, і навіть не на сьогоденні тенденції, а на перспективу.

Підсумовуючи висвітлене потрібно виокремити основні положення, які потребують доопрацювання в питаннях аналізування й оцінювання діяльності українських ВНЗ.

1. Українські ВНЗ, які займають позиції у міжнародних рейтингах, заслуговують належної оцінки, однак це не повинно слугувати самоціллю.

2. Наявна система аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ потребує доопрацювання з метою забезпечення якісних показників освітянського продукту. В цьому відношенні актуалізується популяризація прогресивного досвіду провідних світових освітніх шкіл з поступовою адаптацією до національної вищої школи.

3. Виникає потреба в розробленні інтегрального методу аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ, який враховуватиме оціночні критерії на рівні МОН та кожного окремо взятого освітнього закладу з метою запровадження обґрунтованої системи державної підтримки й сприяння розвитку провідних університетів, які відповідають вимогам заданих критеріїв.

Висновки. Результатом проведеного дослідження стало узагальнення різних підходів до аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ, а також побудова трирівневої моделі, яка дозволяє визначити стан і перспективи

розвитку вищої школи. Як показує практика, різні рівні оцінювання включають ідентичні критерії, користаються з однакових показників, хоча різняться метою проваджуваного дослідження, а отже й генерують результати згідно заданої мети, які в кінцевому підсумку різняться між собою.

Розглянутий досвід аналізування й оцінювання діяльності ВНЗ дозволив виокремити основні завдання й напрямки подальших досліджень, які заслуговують уваги фахівців і ретельного опрацювання.

Література

1. Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 20.12.2011 № 1475.

2. Методика рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.12.2009 № 1185.

3. Оцінювання науково-освітньої діяльності зарубіжних вищих навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uinteі.kіev.ua/viewpage.php?page_id=493.

4. A Brief Overview of Chinese Higher Education System [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///D:/Victor/Documents/Edu_in_China/higher_education_system_of_china.pdf.

5. Рейтинг університетів за показниками Scopus 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/rating/55425>.

6. Університетські рейтинги «Топ 200 Україна» 2010–2017 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=28&id=1095/>

7. Рейтинг вузів ТОП-200 Україна 2016 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/rating/51454>.

8. Методология QS World University Rankings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ria.ru/docs/sn/QS_World_University_Rankings.

9. Кузьмін О. Є. Пріоритетні напрямки фінансування ВНЗ: особливості впливу контингенту іноземних студентів на результативність діяльності / О. Є. Кузьмін, М. Я. Яструбський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: збірник наукових праць. – 2017. – № 862. – С. 139–144.

10. Шанхайский рейтинг вузів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/arwu>.

11. Навіщо університетам статус Національного? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kdu.edu.ua/new/detail.php?id=317>.

12. Обговорення проекту Порядку надання вищому навчальному закладу статусу національного [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nltu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=835&Itemid=244.

13. Про затвердження Положення про дослідницький університет: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.02.2010 № 163.